

Problémy plánování sociálního rozvoje regionálního systému v podmínkách Bulharské lidové republiky*

IVAN MIRONOV
Sofia

Problematika sociálního rozvoje má velký a trvalý význam pro teorii i praxi. Tento význam je podmíněn vlivem sociálního rozvoje a řešení jeho různých problémů na chování obyvatelstva. Protože v celostátním měřítku je efektivnost řešení různých odvětví a činností, rajónů, sídel i podniků determinována chováním obyvatelstva, odrážejícím řídicí zásahy i objektivní podmínky práce a života, jeví se vnitřní náplň tohoto chování v zásadě i jako kritérium účel-
nosti řídicích zásahů sociálního rozvoje samého. Správná je taková koncepce řízení, která vytváří nutné podmínky pro to, aby obyvatelstvo vystupovalo v roli prostředníka při realizaci celospolečenských cílů a specifických cílů jeho jednotlivých organizačních struktur.

Výstavba socialistické společnosti vyžaduje podstatné změny objektivních podmínek života i práce. Tyto změny se týkají v první řadě vlastnictví výrobních prostředků, rozvoje výrobních sil a sociální stratifikace. Pro řízení má prvořadý význam správné chápání působnosti různých faktorů na chování obyvatelstva v oblasti práce, společensko-politické činnosti v příslušných regionech a sídlech, v podnicích, rodině apod. V opačném případě není možné zabezpečit podmínky pro dynamický a harmonický rozvoj společnosti ani osobnosti. Z těchto důvodů nabývají problémy sociálního rozvoje prvořadého významu pro různé úrovně řízení.

V poslední době se v Bulharské lidové republice systematicky usiluje o zdokonalení řízení jednotlivých oblastí společenského života. Stále více se prosazuje chápání řídicí práce jako činnosti, která musí být založena na adekvátním respektování vzájemného působení a vztahů těch prvků, jež sleduje sociologie, a kterou je třeba — obrazně řečeno — „sociologizovat“. Z těchto důvodů se zvyšuje pozornost věnovaná problematice plánování sociálního rozvoje, a to zejména při zpracování koncepcí sociálně ekonomického rozvoje země, jejích jednotlivých rajónů, sídel i sídelních systémů, podniků a pracovních kolektivů. Sociální problematika tak vstupuje do hodnocení současného stavu, do zpracování variant plánu, do výběru konkrétních opatření i do zajištění jejich realizace. Je však možné s určitostí říci, že existuje řada složitých, doposud nevyjasněných problémů, jež komplikují práci při plánování sociálního rozvoje.

Tyto obtíže lze dokumentovat na práci související s programovým úkolem *Projekt sociálního rozvoje Silistrenského okruhu* na téma *Projekt, program a systém plánování komplexního rozvoje regionálního systému*. Stať je věnována nejdůležitějším z těchto problémů.

* Výťah z referátu na zasedání pracovní skupiny *Sociální plánování a prognózování* problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí *Vývoj sociální struktury socialistické společnosti. Sociální plánování a prognózování*, které se konalo v říjnu 1980 ve Varšavě.

Autor je vedoucím oddělení Sociologického ústavu Bulharské akademie věd v Sofii.

I. O pojmu „sociální rozvoj“

Vyjasnění obsahu pojmu „sociální rozvoj“ je první nutnou podmínkou pro sestavování plánů zaměřených na realizaci skutečně sociálních cílů.

1. Sociální rozvoj v širším smyslu zahrnuje všechny druhy činností i jejich výsledky vyjádřené v podobě systému ukazatelů. Takto chápaný sociální rozvoj obsahuje všechny komponenty sociologické struktury: ekonomickou činnost, reprodukci obyvatelstva, duchovní produkci, řízení a komunikaci, sociální instituce i společenské vztahy. Zobecněným výrazem sociálního rozvoje je rozvinutost potřeb a stupeň jejich uspokojení.

Zkoumání sociálního rozvoje regionálního systému předpokládá:

- a) posouzení dosaženého stupně rozvoje regionu podle uvedených činností a jejich výsledků;
- b) srovnání současného stavu s celostátním průměrem i s nejrozvinutějšími regiony a také s cíly vytyčenými pro plánovací nebo prognózované období a s optimálními normativy určitých ukazatelů v oblasti životního způsobu, práce, vzdělání, využití času apod.;
- c) posouzení zdrojů, jimiž disponuje daný region pro zabezpečení rozvoje různých činností a uspokojování těch potřeb, jež budou nutné pro dosažení sociálních cílů i zdrojů doplňkových prostředků;
- d) určení konkrétních úkolů pro dané období v souladu s posouzením stavu a reálných zdrojů, jimiž jednotlivé oblasti disponují, plánování systému opatření zajišťujících příznivé společenské prostředí a stimulujících organizace i obyvatelstvo k co možná nejširší participaci na těch činnostech, jež podmiňují dosažení vytyčených cílů rozvoje územního systému.

2. Takové chápání sociálního rozvoje objektivně implikuje rozpracování různých programů: rozvoje a rozmístění výrobních sil, sídelního i územního uspořádání regionu, péče o zdraví a vzdělání obyvatelstva, ochrany a rozvoje přírodního prostředí apod. Tyto programy pak vytvářejí předpoklady pro práci na komplexních projektech rozvoje územního systému.

Vzniká však nejpodstatnější problém, totiž problém výchozího momentu, startu přístupu k celé problematice i jednotlivým hlavním problémům při sestavování plánu komplexního rozvoje.

3. Tento problém se zvláště výrazně projevil při přípravě výzkumu Silistrenského okruhu. Jde v podstatě o problém integračního článku jak při formulaci základních směrů rozvoje, tak i při zpracování jednotlivých programů a komplexního programu. Řešení této otázky je předmětem výzkumu a bude pravděpodobně jedním z hlavních výstupů při zpracování tématu. V současné době je problém „sociálního rozvoje“ formulován jako samostatný úkol *Projekt sociálního rozvoje* v rámci tématu, z čehož vyplývá, že termín „sociální rozvoj“ zde vystupuje v užším pojetí.

4. Autoři *Projektu sociálního rozvoje regionálního systému* v rámci výše zmíněného tématu jsou většinou přívrženci koncepce, že roli integračního článku by měl plnit jmenovitě tento projekt jako programový úkol sociálního rozvoje. Jeho cílem je odhalovat sociologické vztahy a vzájemné působení různých faktorů na stav i rozvoj regionálního systému cestou vzájemného sepětí cílů, zdrojů, pracovních i životních podmínek obyvatelstva. Práce na ostatních úkolech programu musejí být v převládající míře podřízeny kritériu užitečnosti jednotlivých variant pro dosažení sociálního rozvoje v jeho úzkém smyslu.

5. Sociální rozvoj v úzkém slova smyslu je zaměřen na rozvoj potřeb, na je-

jich uspokojování a na vytváření příznivých podmínek, v nichž probíhají životní aktivity a formuje se i chování obyvatelstva jako celku i jeho jednotlivých vrstev a skupin. Při uspokojování potřeb je třeba v tomto případě vycházet z vlivu různých faktorů v jednotlivých oblastech sociálního rozvoje. Na tomto základě jsou specifikovány požadavky pro každou z oblastí, především pro ty, jež určují příslušné chování; jsou posuzovány zdroje a projekty jejich využití, různá rozhodnutí a všeobecné okolnosti, které mají význam pro rozvoj regionu jako celku i jeho sídelní struktury.

II. O přístupu k problému sociálního rozvoje regionálního systému

1. Práce na problematice sociálního rozvoje regionálního systému stále více směřují k názoru, že výchozím momentem, startem vstupu do problematiky musí být základní ukazatel, jenž integrovaně vyjadřuje stav, problémy, konkrétní úkoly a perspektivy jejich řešení v plánovacím či prognózovaném období. Je zřejmé, že pro jednotlivá období může tento ukazatel nabývat různé podoby, ale vždy existuje takový ukazatel, který umožňuje nejzdařileji stanovit diagnózu a tudíž i terapii.

2. V podmínkách Bulharské lidové republiky, a tím spíše v podmínkách Sili-strenského okruhu, je třeba za základní ukazatel pro poznání stavu a plánování komplexního rozvoje (jehož komponentou je i sociální rozvoj v úzkém smyslu slova) považovat *integrovatost obyvatelstva ve vztahu k regionu a jeho sídelní strukturu*.

Informace o rozvoji obyvatelstva, jeho početnosti, struktury (podle věku, pohlaví, úrovně vzdělání i podle jiných ukazatelů jak za celý region, tak i pro jednotlivá sídla a jejich spádové okruhy) upozorňují na nutnost odhalení vlivu jednotlivých faktorů na proběhnuvší procesy, stav v době výzkumu i perspektivy rajónu, a to v podmínkách působení těch faktorů, jež tyto procesy podmiňují.

3. Úvahy, které vedly k zvolení integrovatosti obyvatelstva ve vztahu k regionu a jeho sídelnímu systému jako integrálního ukazatele sociálního rozvoje a výchozího bodu v přípravě výzkumného programu i zpracování plánu sociálního a komplexního rozvoje, vycházejí z charakteru demografických procesů:

- a) Počet obyvatel regionu je ve srovnání s celostátním průměrem mnohem nižší.
- b) Migrační procesy jsou zde velmi silné. Intenzivní je především úsilí o přesídlení do hospodářsky rozvinutějších rajónů. V důsledku vnitřní migrace citelně vzrostlo – a stále roste – městské obyvatelstvo, zejména obyvatelstvo center rajónu. Ve srovnání s rokem 1946 vzrostl počet obyvatel ve městech téměř čtyřikrát a počet venkovského obyvatelstva se zmenšil přibližně o 30 %. Přitom se podstatně změnila struktura venkovského obyvatelstva, převládající většina těchto obyvatel je v některých sídelních rajónech v důchodovém věku.
- c) Výsledkem výše zmíněných procesů jsou určité obtíže spjaté se zaměstnaností obyvatelstva ve městech, právě tak jako se zabezpečením nutných pracovních sil pro zemědělskou výrobu a s uspokojováním základních potřeb.

III. Hlavní problémové okruhy při výzkumu a plánování sociálního rozvoje regionálního systému

1. Stav obyvatelstva, jeho rozvoj a rozvojové charakteristiky

- a) počet obyvatelstva regionu v jednotlivých časových údobích,
- b) věková struktura,

- c) struktura obyvatelstva podle pohlaví,
- d) struktura podle vzdělání,
- e) porodnost, úmrtnost a přirozený přírůstek,
- f) pohyb obyvatelstva (migrační procesy),
- g) zdroje pracovních sil.

2. Zaměstnanost a příjmy obyvatelstva

- a) počet práce schopného obyvatelstva v regionu,
- b) pracovní místa — obecně podle odvětví, měst regionu a podle druhu vlastnictví (soukromé, družstevní, státní), podle charakteru a obsahu práce,
- c) pracovní příjmy — v průměru na pracovníka i na obyvatele regionu podle druhu vlastnictví a podle kategorií pracovníků,
- d) pracovní průprava — pracovní kvalifikace, vzdělání, odborná kvalifikace a pracovní zkušenosti.

3. Životní způsob a životní úroveň

- a) podmínky osobního života:
 - podmínky bydlení,
 - stravování, oblékání apod.,
 - kulturní spotřeba a kulturní prostředí života,
 - zdraví,
- b) pracovní podmínky:
 - výrobně technické podmínky,
 - režim práce a odpočinku,
 - sanitárně hygienické podmínky,
 - komunální služby,
 - zdraví,
- c) životní podmínky v místě bydliště:
 - vybavení sídlišť,
 - obchodní síť a zásobování obyvatelstva,
 - vzdělání a kultura,
 - veřejné sdělovací prostředky (rozhlas, televize, tisk),
 - veřejná doprava,
 - zdravotní stav obyvatelstva a péče o zdraví,
 - přírodní prostředí,
 - sociální kontakty a podmínky trávení volného času a rekreace,
- d) důchodové zabezpečení,
- e) majetkové poměry,
- f) spokojenost obyvatelstva s životními podmínkami:
 - faktická spokojenost,
 - cílová spokojenost,
 - ochota ke kompromisům při uspokojování různých potřeb.

4. Společensko-politické postoje a sociální chování

- systém hodnot,
- vztah k práci,
- vztah k vlastnictví (společenskému, družstevnímu a osobnímu),
- vztah k celospolečenským potřebám,
- vlastenceství a internacionalismus,
- náboženské vyznání.

IV. Informační zabezpečení

Je vhodné zabezpečit systém plánování sociálního rozvoje regionu jednak běžně zjišťovanými statistickými údaji, jednak sociologickými výzkumy obyvatelstva zaměřenými na výše uvedené problémové oblasti. Statistické informace dávají přehled o celkovém stavu, procesech a způsobu determinace jednotlivými faktory, sociologický výzkum pak o názorech obyvatelstva na stav, procesy a na roli různých faktorů v těchto procesech, na vlastní chování v různých oblastech života, právě tak jako o spokojenosti či nespokojenosti obyvatel o jejich preferencích.

Srovnání informací z obou zdrojů dovolí formulovat seriózní závěry o stavu a potřebných směrech rozvoje v různých oblastech, jež mají význam pro sociální aktivitu a integraci obyvatelstva ve vztahu k regionu i k jednotlivým lokalitám. Na jejich základě je možné formulovat požadavky týkající se jiných částí projektu komplexního rozvoje regionálního systému.

Závěr

Poznání sociálně ekonomické situace v regionu a plánování jeho rozvoje pomocí výše vyloženého přístupu umožňuje odhalit sociologickou podstatu regionu, jeho vnitřní a vnější vztahy a jejich vzájemné působení. Každý prvek tohoto systému vystupuje jako produkt a současně i jako faktor rozvoje celku; vytvářejí se tak předpoklady pro optimalizaci sociálního rozvoje prostřednictvím plánování a prognózování.

Ve světle reálného obsahu sociálního rozvoje vystupuje do popředí nutnost konfrontovat projekty rozvoje různých sociálních hodnot regionu s potřebami a posuzovat je z hlediska jejich působení na stav i rozvoj regionálního systému. To umožňuje lépe posoudit efektivnost opatření stimulujících rozvoj výrobních sil, výstavbu sídel a jejich infrastrukturu, kulturní činnost, prostředky komunikace, zdravotní péči apod. a působit na celkové chování obyvatelstva prostřednictvím řízení a formování pracovních a životních podmínek.